

УДК 323.272 (477.100)
DOI 10.30970/vir.2019.46.0.10358

ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ УКРАЇНСЬКИХ РЕВОЛЮЦІЙ

Маркіян Мальський, Ігор Іжнін

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000, тел. (032) 239-41-32,
e-mail: markmalskyu@gmail.com, igor.izhnin@gmail.com*

З часу набуття незалежності Україна пережила три масові виступи українського народу, які згодом (або вже в процесі розвитку подій) назвали революціями: «на Граніті», «Помаранчевою» та «Революцією Гідності». Здебільшого ці революції, обумовлені загостренням і невирішеністю власне внутрішніх українських проблем, засвідчили стагнацію трансформаційних процесів у внутрішньому соціальному житті держави. Важливим чинником цих подій була неспроможність забезпечити умови для динамічного розвитку України, в той час як українське суспільство та українські громадяни прагнули реформ і змін задля перебудови політичної, економічної, соціальної сфери держави відповідно до найпрогресивніших принципів та норм вільного демократичного та ліберального суспільства. Однак помилково трактувати події трьох українських революцій у відриві і поза контекстом загальносвітових подій, процесів і трендів, які мали місце (і мають досі) під час цих подій. Українські революції стали ознакою прагнення українського суспільства бути залученим у загальноцивілізаційні процеси та бути невід'ємною частиною світового співтовариства. Зміни в зовнішньополітичному оточенні нашої держави напряму впливали на перебіг революційних подій в Україні, які, своєю чергою, впливають на загальноєвропейську безпеку та систему міжнародних відносин загалом.

Ключові слова: трансформаційні процеси; революція; зовнішньополітичний курс України.

Друга половина 80-х років, безперечно, стала визначальною в історії Східної Європи. Соціально-економічні і політичні проблеми режимів у державах соціалістичного блоку (передусім Радянського Союзу) поставили владні еліти цих держав перед дилемою і необхідністю реформування внутрішньополітичного та соціально-економічного устрою. Проголошення політики «Гласності» й «Перестройки» новим Генсеком КПРС М. Горбачовим стало спробою модернізації існуючого правлячого режиму і всієї системи відносин у східноєвропейському соціалістичному таборі. Цей процес

супроводжувався паралельними тенденціями послаблення впливу СРСР на міжнародній арені і поступовою втратою контролю радянським керівництвом над регіонами і регіональними/національними елітами. Найслабшою ланкою радянського режиму виявилась економіка, плановий характер якої не забезпечував ефективної реалізації потенціалу розвитку, спотворював структуру економіки, забезпечуючи насамперед потреби військово-промислового комплексу і вів до суттєвих соціально-економічних проблем на рівні звичайних громадян. Окрім того, внаслідок авантюрної зовнішньої політики та ідеологічної негнучкості СРСР не став повноцінним учасником глобальних економічних процесів. Проти СРСР ввели низку економічних обмежень провідні економічно розвинуті держави світу. Основною статтею доходів країни залишався експорт енергоресурсів – 1985 р. загальна частка експорту СРСР сировини (передусім енергоресурсів) і продуктів її первинної переробки сягала 69,8 %, натомість у структурі імпорту 37,1 % становила продукція машинобудування і 21,1 % – харчової промисловості [1, с. 94]. Водночас у середині 80-х років на світовому ринку відбулось різке падіння цін на нафту (з 35 до 10–15 дол. США за барель) [15, 16]. Однак потугу СРСР підірвало не лише різке падіння цін на енергоресурси, а й низка абсолютно негативних тенденцій: багаторічна гонка озброєнь і дисбаланс у розвитку промисловості на користь важкої, оборонної та сировинної промисловості та, як наслідок, дефіцит виробництва товарів народного вжитку продуктів харчування; видача багатомільярдних кредитів, які не повертались (здебільшого з політичних мотивів на підтримку держав, які проголосили курс на побудову соціалізму); неефективне використання трудових ресурсів; поширення незадоволення і протестних настроїв населення; неспроможність керівництва держави до швидких ефективних реформ і деградація єдиної правлячої комуністичної партії [5, с. 4]. Загалом 80-ті роки ХХ ст. позначені виснажливою воєнною кампанією СРСР в Афганістані, а також двома страшними катастрофами: аварією на Чорнобильській атомній станції і руйнівним землетрусом у Вірменії. Розуміння новим керівництвом СРСР необхідності реформ, своєю чергою, відобразилось на зовнішньополітичному курсі: у другій половині 80-х лідери СРСР і США провели низку зустрічей на вищому рівні, які зрештою, зумовили підписання в грудні 1987 р. угоди про повну ліквідацію ракет середньої і малої дальності. У квітні 1988 р. під час женевських переговорів підписали Декларацію про міжнародні гарантії виконання угоди про врегулювання становища в Афганістані, якою відмовлялись від втручання та інтервенції у внутрішні справи Афганістану і Пакистану, що й відкрило шлях для виводу радянських військ з Афганістану [12]. Вивід військ завершили менше ніж за рік – 15 лютого 1989 р. Піком «нового політичного мислення» у зовнішній політиці СРСР, проголошеного М. Горбачовим, стало підписання 1990 р. Договору про звичайні збройні сили в Європі і Паризької хартії для нової Європи, а також Договору між США та СРСР про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь, які підводили ризику під холодною війною і відкривали шлях для повноцінної нормалізації відносин між Сходом і Заходом. Але саме головне, СРСР

відмовився від втручання у внутрішні справи держав соціалістичного табору, дезавувавши так звану «доктрину Брежнєва» [14], і це відкрило шлях для початку процесів демократизації у цих країнах. Протягом 1989–1990 рр. припинили існування комуністичні режими у Польщі, Угорщині, Чехословаччині, Східній Німеччині, Болгарії, Албанії та Румунії і були сформовані уряди після проведення відкритих багатопартійних виборів. Швидка зміна режимів у Східній Європі отримала назву «осінь народів» і кульмінацією цього процесу стало спочатку руйнування Берлінської стіни у листопаді 1989 р. і згодом – об'єднання Східної та Західної Німеччини в жовтні 1990 р. Характерною рисою цих процесів стало, з одного боку, активна участь різноманітних громадянських активістських груп і об'єднань (найвідоміша з яких – польська «Солідарність»), національно-демократично орієнтованих і опозиційних існуючим комуністичним режимам, а з іншого – масові виступи, демонстрації, страйки населення, яке прагнуло змін, свобод і звільнення від контролю комуністичних режимів/партій.

Зазначимо, що разом з внутрішніми структурними проблемами комуністичних режимів Східної Європи загалом і СРСР зокрема, величезну роль у демонтажі цих режимів відіграла політика «Гласності», проголошена М. Горбачовим. Можливість відкритої критики правлячого режиму прямо суперечила принципам централізованого управління й контролю усіх сфер життя авторитарних суспільств. В умовах неспроможності керівних режимів запропонувати діючу, ефективну модель перспективного розвитку і трансформації в межах існуючої жорстко забюрократизованої політичної системи, яка підштовхнула б до соціально-економічного розвитку, «Гласність» стала міною сповільненої дії, оскільки від обмеженої критики окремих недоліків існуючої системи опозиційно налаштовані і дисидентські гуртки швидко перейшли до формулювання альтернативних варіантів виходу з кризи, в якій опинились держави соціалістичного табору. Логічною і найочевиднішою альтернативою стала модель ліберально-демократичного розвитку. В СРСР, окрім того, альтернатива передбачала також національне самовизначення народів. Певна лібералізація і послаблення політичного контролю союзного центру в таких умовах спричинили посилення негативних і відцентрових тенденцій в усіх сферах суспільного життя. Крім того, на хвилі лібералізації у кінці 80-х в Радянському Союзі з таборів і заслань повернулась ціла низка дисидентів і політичних в'язнів (зокрема учасники Української Гельсінської групи), які активно включились у політичне життя. В цей же період союзний центр відчутно втрачає контроль над політичною ситуацією в республіках, де проходять масові мітинги, народні виступи, заворушення, які позначили все глибший розкол між союзним центром і місцевими національно-демократичними політичними і культурними елітами і призводять до кривавих сутичок між населенням і силовим підрозділами (Тбілісі в квітні 1989 р., Баку у січні 1990 р, Вільнюсі і Ризі у січні 1991 р.). Великим викликом стають конфлікти на міжетнічному ґрунті. У 1988-1989 рр. в республіках СРСР формуються різноманітні громадсько-політичні організації – «народні фронти»

національно-демократичного спрямування, які дуже швидко почали ставити питання майбутнього розвитку республік і, зокрема, самовизначення і перегляду статусу республік. В Україні у вересні 1989 р. відбулись установчі збори Народного руху України, який вже на своєму 2-му з'їзді поставив ціль здобуття Україною незалежності. Усунення з конституції СРСР положення про «керівну роль КПРС» та введення положення про можливість створення альтернативних партій, і проведення відносно демократичних виборів до Верховної Ради УРСР у 1990 р., фактично, «вбило останній цвях» у колишню жорстко зарегульовану політичну систему СРСР і України зокрема. Україна (як зрештою і інші республіки Союзу) опинилися в загальному для Східної Європи тренді переходу до демократичної системи організації політичної влади. Щоправда темпи змін у колишніх, тепер, країнах соціалістичного табору і Україні різнились. У парламенті України утворилась реальна демократична опозиція (група «Народна рада») на протигагу провладній більшості («Група 239»), остання складалась з членів КПУ та інших консерваторів [2, с. 130]. Вже в липні 1990 р. Верховна Рада прийняла Декларацію про державний суверенітет України. Перед цим 12 червня Декларацію про державний суверенітет прийняв парламент Російської Федерації (на той момент прибалтійські республіки вже прийняли акти про відновлення своєї незалежності) – фактично, почався процес розпаду СРСР. Саме в такому контексті розгорнулися події першого масового виступу української молоді в жовтні 1990 р. Але незавершеність демократизації (лише третина голосів за демократами у парламенті) і половинчастість рішень щодо незалежності України на фоні дискусій про підписання нового союзного договору призвело масових ненасильницьких виступів і страйків в жовтні 1990 р. Що характерно рушієм «Революції на Граніті» виступила саме молодь, а організуючою силою стали студентські організації – Українська студентська спілка (Київ, а також Дніпропетровськ) і Студентське братство (Львів), які ініціювали встановлення наметового містечка і голодування на Майдані незалежності (тоді ще площі Жовтневої революції). Вони висунули п'ять основних вимог: відставка Голови Ради Міністрів УРСР Віталія Масола, відмова республіканського керівництва від підписання нового Союзного договору, передача місцевим органам влади майна КПРС і ВЛКСМ на території України, відбування юнаками з України військової служби за межами республіки лише на добровільних засадах, перевибори Верховної Ради УРСР. Вдатись до силового розгону студентів влада вже не наважилась, не в останню чергу через масову підтримку студентів киянами. В результаті двотижневого протистояння, українське керівництво змушене було піти на поступки і Верховна Рада прийняла постанову про врахування вимог студентів і про відставку уряду В. Масола [11]. Вже 28 червня 1991 р. розформовано Раду Економічної Взаємодопомоги, а 1 липня було офіційно розпущено Організацію Варшавського Договору, – соціалістичну систему у Східній Європі було демонтовано. До кінця 1991 р. припинив існування і сам СРСР. Геополітичний ландшафт в Європі і світі повністю змінився, почалася трансформація системи

міжнародних відносин, змінилося бачення викликів і загроз, що стоять перед державами.

У зовсім вже іншому контексті відбувалися події пов'язані з «Помаранчевою революцією». За чотирнадцять років міжнародна система відносин змінилась кардинально. До двох основних трендів, які характеризували би це період, можна зарахувати глобалізацію і поглиблення та пришвидшення інтеграційних процесів (хоча зрештою, можна стверджувати, що це є двома аспектами одного і того ж тренду). Найяскравішим проявом цих процесів і трендів можна вважати досвід створення і розвитку такого унікального інтеграційного об'єднання як Європейський Союз, який за період свого існування з 1992 по 2004 рр. продемонстрував можливості і потенціал сучасних інтеграційних об'єднань, які можуть кардинально змінювати як економічний, соціальний, так і політичний ландшафт шляхом створення, так би мовити, «відкритих проектів», участь у яких приносить вигоду не лише у сфері міжнародної співпраці на вищому рівні, але й на рівні соціально-побутовому. Європейський Союз, не зважаючи на численні внутрішні труднощі, проблеми і критику, запропонував нову модель відносин, яка виявилась привабливою для більшості європейців. У цей період відбулось дві хвилі розширення ЄС: у 1995 р. до ЄС приєдналися Австрія, Швеція і Фінляндія, а у 2004 р. мала місце наймасштабніша хвиля розширення – до Союзу приєдналися 10 держав, в основному з колишнього «соціалістичного табору»: Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія, Словенія, а також Кіпр і Мальта. Зона вільного пересування як людей, так і капіталу охопила більшу частину Європейського континенту, окрім того запрацювала «зона євро», виводячи рівень інтеграції на якісно новий рівень. Для України приєднання до загальноєвропейського проекту колишніх держав «народної демократії» і особливо трьох колишніх радянських республік мало слугувати прикладом і демонстрацією потенціалу успішних внутрішніх реформ по трансформації і модернізації соціально-економічної і політичної системи. Європа перетворювалася на складне і комплементарне утворення зі складним, багаторівневим механізмом забезпечення динамічного і поступального розвитку, який базується на принципах відкритості, демократичності та інноваційності.

В той же час, решта республік колишнього СРСР опинилися перед екзистенціальним вибором подальшого шляху свого розвитку. І в першу чергу це стосується найбільшого «уламка» СРСР – Російської Федерації. Початкові сподівання на швидку трансформацію РФ на ліберальну демократію поступово зійшли нанівець, і одним з перших сигналів в цьому напрямку слугувала конституційна криза осені 1993 р. і розстріл будівлі Верховної Ради РФ з танків. Ці події продемонстрували недостатність політичної культури, орієнтованої на діалог і компроміс, а саме головне на відсутність інституалізованих механізмів вирішення подібних політичних криз в межах ненасильницьких моделей. В подальшому РФ довелося витримати дві військові кампанії на Кавказі, які супроводжувалися масованим застосуванням збройних сил у боротьбі проти Чеченської Республіки Ічкерія. Еволюція політичної системи сучасної Російської Федерації призвела до значного послаблення парламентаризму і

посилення інституту президента, а також посилення контролю центру над регіонами. Окрім того, на території колишнього СРСР виникла низка так званих «заморожених конфліктів», які залишилися новоутвореним державам у спадок від періоду розпаду Радянського Союзу і в більшості своїй носять характер міжетнічних конфліктів і територіальних суперечок між новими незалежними державами. Найбільш гострими конфліктами на «пострадянському» просторі стали Придністровський конфлікт (між центральним урядом Молдови і самопроголошеною «Придністровською молдавською республікою»), Нагірно-Карабахський (між Вірменією і Азербайджаном), та абхазько-грузинський та осетинсько-грузинський конфлікти. Окрім того, що ці конфлікти є джерелом постійної напруженості і загрожують стабільності та безпеці у регіоні, вони також використовуються керівництвом РФ в якості інструменту поширення (збереження) свого впливу на «пострадянському» просторі – за рахунок знаходження російських військ в зоні конфлікту, зокрема в якості «миротворців», а також за рахунок фінансово-економічних важелів (наприклад, кредитів чи маніпулювання цінами на енергоресурси). При цьому складається враження, що російське політичне керівництво продовжує мислити в контексті концепції розподілу сфер впливу, характерної для XIX–XX ст., що базується на потребі здійснення жорсткого військово-політичного контролю, і не сприймає реалій глобалізованого світу, який характеризується складною системою взаємозалежностей між учасниками міжнародних процесів на різних рівнях взаємодії – від локального до глобального, від побутового спілкування окремих індивідів до рівня взаємодій глобальних транснаціональних корпорацій і міждержавних об'єднань. Агресія РФ проти України у 2014 р. цілком відповідає такій спрощеній логіці.

Разом з тим у намітились ознаки «охолодження» відносин між Росією і США. Одним з перших проявів цього стали розбіжності щодо можливостей і шляхів вирішення Косовської кризи і подальшої долі цього краю. Розширення НАТО, яке відбулось у 1999 р. за рахунок трьох колишніх членів ОВД – Польщі, Угорщини і Чехії, а також масові виступи у Югославії у 2000 р. та Грузії у 2003 р., які призвели до зміни правлячих режимів у цих державах були сприйняті російським керівництвом як виклик і пряма загроза РФ.

Неможливо не згадати, що Україна взяла на себе низку зобов'язань у сфері міжнародної безпеки – зокрема підписала Лісабонський протокол 1992 р., що започаткував процес ядерного роззброєння України і приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, розраховуючи на розбудову і участь у новій кооперативній системі безпеки в регіоні. В свою чергу ядерні держави гарантували Україні безпеку, суверенітет, територіальну цілісність, відмову від застосування сили чи погрози силою [8] (проте не визначили механізми реалізації цих гарантій). В подальшому Україна і Росія підписали так званий «Великий договір» про дружбу, співробітництво і партнерство, яким зобов'язались поважати територіальну цілісність і кордони одна одної, не застосувати силу або загрозу силою, включаючи економічні та інші способи тиску, не втручатися у внутрішні справи і визнали права народів вільно

розпоряджатися своєю долею (ст. 3) [4]. Того ж року завершився процес розподілу Чорноморського флоту СРСР – болюче питання, яке отруювало відносини Росії і України з початку дев'яностих і, навіть, загрожувало перерости у збройне протистояння [7]. Однак підписання цих та інших міжнародно-правових угод не врятувало Україну від подальших провокацій і ескалації конфлікту у відносинах з РФ – у 2003 р. розгорнулася криза з приводу неузгодженого будівництва росіянами дамби у Керченській протоці в напрямку до української коси Тузла. Не слід також забувати про те, що цей же період Україна і Президент Л. Кучма опинились в центрі скандалу, пов'язаного з опублікуванням, так званих, «плівок Мельниченка» та ніби то поставками високотехнологічних станцій радіотехнічної розвідки «Кольчуга» до Іраку в обхід санкцій ООН, що нанесло величезну шкоду іміджу України і загрожувало міжнародною ізоляцією [13]. Ще до розгортання «кольчужного скандалу» в кінці 2000 на початку 2001 рр. пройшли масові виступи в рамках акцій «Україна без Кучми», спровоковані оприлюдненням тих самих «плівок». В цей же період актуалізувалося питання входження України до інтеграційного об'єднання під егідою Росії – Єдиного Економічного Простору, угоду про створення якого було підписано президентами Білорусі, Казахстану, Росії та України в вересні 2003 р. Таким чином, Україна в черговий раз опинилася заручником невизначеності і багатовекторності власної зовнішньої політики. Сформульовані ще у 1993 р. «Основні напрями зовнішньої політики України», слід розглядати скоріше як декларацію про наміри розвивати добросусідські відносини зі всіма країнами, регіонами та регіональними об'єднаннями, проте не визначає конкретних пріоритетних цілей та механізмів їх досягнення. Пріоритетом у сфері безпеки було визначено зокрема: «В умовах зникнення блокового протистояння в Європі пріоритетного значення набуває проблема створення загальноєвропейської структури безпеки на базі існуючих міжнародних інститутів, таких як НБСЄ, РПАС, НАТО, ЗЄС. Безпосереднє та повне членство України в такій структурі створюватиме необхідні зовнішні гарантії її національної безпеки» [10]. Лише того ж 2003 р. Законом України Про основи національної безпеки України серед основних напрямків державної політики у сфері національної безпеки було визначено: «забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, *набуття членства у Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору* при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами Співдружності Незалежних Держав, а також з іншими державами світу» [11] (*курсив Авт.*). В той же час, реальних кроків, які би свідчили про розроблення повноцінної «дорожньої карти», що вела би до реалізації таких амбітних намірів, керівництвом України не було здійснено. Натомість, можна говорити про спроби і надалі здійснювати політику балансування між Сходом і Заходом. Фактично ж Україна опинилася у своєрідній безпековій «сірій зоні»: з одного боку невизначений позаблоковий і неядерний статус за відсутності жодних матеріальних гарантій зі сторони інших учасників міжнародної системи, незалученість у регіональні систем колективної

безпеки, з іншого – відсутність остаточного врегулювання відносин з Російською Федерацією, яка прагнула відновити своє військово-політичне і культурно-ідеологічне домінування на «пострадянському» просторі (як мінімум).

«Помаранчева революція» не була спричинена напряму проблемами зовнішньополітичного характеру, скоріше навпаки – проблемами, що накопичилися у внутрішньополітичному житті, відсутністю консенсусу серед політичних еліт, щодо напрямку розвитку українського суспільства (але в тому числі і щодо перспективного зонішньополітичного вектору). Разом з тим, революція 2004 р. в чергове продемонструвала, що, на відміну від еліт (політичних, фінансово-економічних), українське суспільство готове і прагне до внутрішньополітичних змін та долучення до загальноєвропейських стандартів, моделей та практик організації політичного, економічного, соціально-культурного життя. Сама можливість фальсифікації чи маніпулювання вибором, який був зроблений громадянами, викликала спротив широких мас населення і призвела до швидкої самоорганізації і активної, хоч і ненасильницької, протидії такому розвитку подій. Помаранчева революція продемонструвала, що вибір на користь європейської, демократичної моделі розвитку робить саме українське громадянське суспільство, яке готове захищати свій вибір, а політична еліта змушена прислуховуватись і пристосовуватись до цього вибору.

Адміністрація Президента В. Ющенка, який прийшов до влади в результаті «Помаранчевої революції» і перемоги у повторному другому турі президентських виборів 2004 р., часто характеризувалася як «прозахідна». Щоправда, важко відмітити якісь особливі досягнення нової адміністрації на шляху інтеграції України до єдиного економічного, політичного і безпекового європейського простору. Найбільшою проблемою нового президента стали відносини з сора́тниками по «Революції» і, зокрема, глибокий конфлікт з Ю. Тимошенко, призначеною прем'єр-міністром. Таким чином політичний капітал був розтрачений на політичні чвари, а не радикальну трансформацію політичної і економічної системи України. Щоправда саме за президентства В. Ющенка (в рамках реалізації Стратегії інтеграції України до ЄС, прийнятої ще 1998 р.!) 2007 р. розпочалися переговори про укладення між Україною та ЄС нової базової угоди (Угоди про асоціацію) замість Угоди про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною 1994 р., а також переговори про лібералізацію візового режиму між Україною та ЄС. Також за каденції В. Ющенка Україна інтенсифікувала переговори, спрямовані на вступ до Світової Організації Торгівлі, які успішно завершилися приєднанням України до цієї організації у 2008 р. Однак на внутрішньополітичному фронті, В. Ющенку не вдалося створити міцної політичної коаліції, яка би допомогла реалізувати програму модернізації України і слугувати платформою для об'єднання українського суспільства для вирішення актуальних проблем України. На парламентських виборах 2006 р. перемогу здобула Партія Регіонів, а уряд очолив В. Янукович. В цей же період загострюються дискусії (як всередині держави, так і на міжнародній арені), пов'язані зі можливим

приєднанням України до НАТО. Того ж 2006 р. В. Янукович у Брюсселі в ході засідання комісії Україна-НАТО оголосив про неготовність українського суспільства до вступу до Альянсу. Слід відзначити, що низка політичних сил і партій в Україні, в тім числі і Партія Регіонів, повною мірою використовували анти-НАТОВську риторику у своїх вузькопартійних електоральних цілях, що цілком відповідало політиці Росії, спрямованій на недопущення розширення НАТО на схід і розширення впливу США. Тим не менше, Декларація Бухарестського саміту НАТО в квітні 2008 р. підтримала майбутнє членство України (і Грузії) в НАТО [3]. Однак Плану дій щодо членства (ПДЧ) Україна не отримала – на фоні відсутності згоди всередині українського суспільства і політикуму щодо цього питання, а також російсько-грузинського конфлікту у серпні 2008 р., який чітко продемонстрував готовність Росії силою забезпечити підконтрольність «пострадянської» сфери свого впливу, а також неготовності низки членів НАТО підтримати швидку інтеграцію України до Альянсу. Протистояння з НАТО (не зважаючи на цілком позитивні двосторонні відносини з більшістю членів організації), і більш конкретно зі США, поступово перетворилось на основний принцип російської міжнародної політики. Російське керівництво постійно наголошувало на неприйнятті розширення НАТО на схід, наближення «інфраструктури НАТО» до кордонів Росії [6], загрозах, пов'язаних з розташуванням об'єктів ПРО в Східній Європі, інспіруванні «кольорових революцій» і т. п. Україна в цьому контексті перетворилась на арену протистояння Росії з Заходом. «Реванш» В. Януковича на виборах 2010 р. призвів до поступового згорання курсу Україна на ближчу інтеграцію з євроатлантичною спільнотою і до все більшого узалежнення від Російської Федерації. При цьому Росія продовжила агресивну політику ультиматумів і економічного тиску (запровадження торговельних і митних обмежень, шантаж ціною на газ) з метою закріплення України в зоні свого виключного політичного і економічного впливу. Відразу після обрання президентом В. Янукович підписав так звані Харківські угоди, про продовження терміну перебування російського чорноморського флоту в Севастополі до 2042 р. в обмін на зниження ціни на російський газ для України.

Показовим є те, що каталізатором революційних подій 2013–2014 рр. в Україні і подальшої збройної агресії Росії проти України, стала власне припинення реалізації українською владою курсу на зближення з Заходом і євроінтеграцію, не зважаючи на повну готовність до підписання Угоди про Асоціацію між ЄС і Україною. Масовий виступ українців став відповіддю на насильство, згорання демократичних свобод і фактичну узурпацію влади і засвідчив готовність до загальносуспільної мобілізації на захист як власних громадянських прав та інтересів (як громадянського і демократичного суспільства), так і на захист від зовнішньої агресії.

Суттєвою відмінністю подій 2014 р від 2004 р., що соціальна мобілізація відбувалась не навколо якоїсь конкретної політичної сили, а навколо ідеї модернізації і радикальної зміни українського суспільства як такого, безвідносно політичних (опозиційних) сил, які прагнули прийти до влади. А безпосереднім

приводом стала безвідповідальна політика корумпованої влади, яка була не просто непослідовною і не забезпечувала виконання взятих на себе перед суспільством зобов'язань (зокрема що стосується європейського шляху розвитку), а прямо і цинічно заперечувала саму можливість українського суспільства робити вільний вибір на користь того чи іншого шляху свого розвитку. Події 30 листопада 2013 р. прямо продемонстрували нехтування принципами демократії і свободи, готовність організованим насильством примусити суспільство відмовитись від ідеалів демократичного і вільного розвитку. І знову рушійною силою протестів виступило студентство, що не є саме по собі дивним. Головне, що у відповідь на насильство проти молоді, яка прагнула змін і висловила свій протест проти вузькокланової політики влади, миттєво мобілізувалося всі прошарки українського суспільства. Вже в подальшому ініціативність і готовність до соціальної мобілізації в повній мірі проявилась у підтримці і забезпеченні збройних підрозділів на сході України.

Революція Гідності засвідчила, що українське суспільство (якщо не еліти) сприймає себе в якості невід'ємної частини загальноєвропейського цивілізаційного простору (навіть без формального приєднання до загальноєвропейських політичних, економічних, безпекових інтеграційних об'єднань, що може стати, перспективою десятиліть).

Анексія Криму Російською Федерацією у 2014 р. і подальша агресія на Сході України, стала викликом (і наслідком наявності «сірих зон» безпеки) не лише для України. Дії Російської Федерації поставили під питання фундаментальні принципи, які визначають міжнародний порядок на Європейському континенті і в світі загалом. Можливість зміни міжнародновизнаних кордонів держави внаслідок застосування збройної сили ставить під сумнів дієвість існуючої системи забезпечення міжнародної безпеки і, зокрема, європейської системи безпеки. Це стало викликом перспективам створення всеохоплюючої кооперативної системи безпеки в Європі і змушує до переосмислення і переоцінки існуючих потенціальних загроз в сучасному світі і в Європі як в контексті традиційних військових загроз, так і новітніх – таких як тероризм, міграція, конфлікти низької інтенсивності, міжобщинні конфлікти, інформаційна та кібербезпека, енерго-ресурсна безпека і т. п. Конфлікт на Сході України засвідчив, що, навіть, у «мирній» Європі за 27 років, які пройшли з часу розпаду СРСР і закінчення холодної війни, так і не було створено дієвих механізмів запобігання виникненню збройних конфліктів і швидкого реагування на них. Унікальна трансатлантична організація – ОБСЄ, не зважаючи на свій потенціал, залишається скоріше міжнародним форумом для обговорення сучасних проблем, але не забезпечує швидкого і дієвого реагування на кризові ситуації. Конфлікт на українському Донбасі демонструє негативні наслідки реактивної політики європейських структур та інституцій і демонструє реалії безпекової взаємозалежності і неподільності безпеки в сучасному глобалізованому світі. З іншого боку, революційні події в Україні і наступна агресія РФ актуалізували діяльність НАТО і європейської системи колективної безпеки, підтверджуючи необхідність збереження, розвитку та підвищення ефективності інституцій

«жорсткої» безпеки в Європі (таких як НАТО, сили швидкого реагування, спільні збройні сили ЄС). Новий світовий порядок принципово базується на зростанні взаємозалежності між учасниками міжнародних і світових процесів, активній участі і важливості транснаціональних і недержаних акторів, а отже потребує і переосмислення підходів до забезпечення міжнародної безпеки в нових умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Аюров В.* Мировой рынок природных ресурсов / В. Аюров. – Москва : Московский государственный горный университет. – 2008. – 103 с.
2. *Гай-Нижник П.* Виникнення перших політичних партій в УРСР, утворення Народного Руху України та його позиція щодо Союзного договору (1989–1991) / П. Гай-Нижник // *Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць.* – К., 2012. – Вип. 57 (2), С. 127–133 (частина 1).
3. Декларація Бухарестського саміту, прийнята главами держав і урядів, що взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради в Бухаресті 3 квітня 2008 р. Організація північноатлантичного Договору [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_8443.htm (дата звернення 13 лютого 2018).
4. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_006/conv (дата звернення : 11 лютого 2018).
5. *Калабеков И.* Российские реформы в цифрах и фактах / И. Калабеков. – Москва : РУСАКИ, 2010. – 498 с.
6. Лавров обвинил НАТО в российской агрессии в Украине. Информационное агентство УНИАН [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.unian.net/world/10012259-lavrov-obvinil-nato-v-rossiyskoj-agressii-v-ukraine.html> (дата звернення : 19 лютого 2018).
7. *Мезенцев Я.* Холодна війна за Крим / Я. Мезенцев // *Український тиждень.* – № 16(25), 18 квітня 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Publication/3799> (дата звернення : 19 лютого 2018).
8. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_158 (дата звернення : 11 лютого 2018).
9. Про основи національної безпеки України. Закон України. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15/ed20030619> (дата звернення : 12 лютого 2018).
10. Про Основні напрями зовнішньої політики України. Постанова Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3360-12> (дата звернення : 12 лютого 2018).
11. Революція на граніті. 25 років тому у центрі Києва голодували студенти. УКРІНФОРМ, Мультимедійна платформа іномовлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1892008-revolyutsiya-na-graniti-25-rokiv-tomu-u-tsentri-kieva-goloduvali-studenti.html> (дата звернення 11 лютого 2018).
12. Соглашение об урегулировании положения, относящегося к Афганистану. Организация Объединенных Наций. S/19835, Приложение 1. Цифровая библиотека ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://digitallibrary.un.org/record/41127/files/S_19835-RU.pdf (дата звернення : 8 лютого 2018).
13. США і Україна: Кольчужний скандал залишається, але співпраця потрібна. Радіо Свобода. 19 Лютого 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/899373.html> (дата звернення : 11 лютого 2018).
14. Fall of Communism in Eastern Europe. Origins of Change in Eastern Europe. The Roy Rosenzweig Center For History And New Media. George Mason University. Making the History of 1989

Project [Electronic resource]. – Access mode : <http://chnm.gmu.edu/1989/exhibits/intro/originsofchange> (accessed February 8, 2018).

15. Historical Crude Oil Prices (Table), InflationData.com [Electronic resource]. – Access mode : https://inflationdata.com/Inflation/Inflation_Rate/Historical_Oil_Prices_Table.asp (accessed February 7, 2018).

16. Oil Prices Compared: 1985/86 vs. 2014/15, Brent crude oil price (\$/barrel), Morgan Stanley [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.morganstanley.com/ideas/oil-price-plunge-is-so-1986> (accessed February 7, 2018).

Стаття надійшла до редколегії 10.12.2018

Прийнята до друку 20.12.2018

POLITICAL BACKGROUND AND THE INTERNATIONAL CONTEXT OF THE UKRAINIAN REVOLUTIONS

Markiyan Malskyy, Igor Izhnin

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-41-32,
e-mail: markmalskyy@gmail.com, igor.izhnin@gmail.com*

For the last thirty years, Ukraine has experienced three massive demonstrations by the Ukrainian people which later (or already in the process of their development) were called: «Revolution On Granite», «Orange Revolution», and «Revolution of Dignity». Mostly, these revolutions were caused by aggravation of unresolved domestic issues and revealed the stagnation of transformation processes in internal politics. An important factor in these events was political élites disability to provide necessary conditions for dynamic development of Ukraine while Ukrainian society and Ukrainian citizens wanted reforms and changes that would allow rebuilding the political, economic and social sphere of the state in accordance with the most progressive principles and norms of a free democratic and liberal society. However, it would be a huge mistake to think about the three Ukrainian revolutions as isolated and out of the context of global events, processes and trends that have taken place. Changes in the international environment of our state directly influenced the course of revolutionary events in Ukraine, which in turn affect the European security and the system of international relations in general.

The contexts in which the revolutions took place vary greatly. The «Revolution On Granite» took place when Union Center was losing control over political, economic and social processes, while the processes of democratization both inside the USSR and in the states of the socialist bloc took place. The international context of the Orange Revolution is different. It is characterized by the rapid development of European integration processes, with the simultaneous degradation of democratic institutions in most of the republics of the former USSR; formation in this region of «gray zones of security» with many «frozen conflicts», the claim of the Russian Federation to form its own «sphere of influence» in the region. Ukraine, however, appeared to be a hostage to its own multi-vector policy and the lack of a clear and consistent strategy for joining European (Euro-Atlantic) integration structures. The «Revolution of Dignity» was a result of blatant curtailment of the European integration course by the Ukrainian authorities as well as curtailment of democratic freedoms. It was a response to unjustified violence and demonstrated the willingness of Ukrainian society to mobilize for the defense of fundamental democratic rights and freedoms, and subsequently to resist external aggression. At the same time, the events in Ukraine confirmed the existence of a security vacuum in Eastern Europe and the importance of practical implementation of an effective European cooperative security system.

Key words: transformation processes; revolution; foreign policy of Ukraine.